

Turkish Studies

Volume 14 Issue 1, 2019, p. 553-576

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14858

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ocak 2019

✓ Accepted/Kabul: Şubat 2019

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Abdulkadir GÜL – Dr. Öğr. Üyesi Zülfiye KOÇAK – Dr. Hikmet ÇİÇEK

This article was checked by iThenticate.

RAMAZÂN-ZÂDE'NİN TÂRİH-İ NİŞÂNCI PAŞA İSİMLİ ESERİNİN TEVÂRİH-İ ÂL-İ OSMÂNLAR ÜZERİNE ETKİLERİ*

Rukiye ÖZDEMİR**

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi ile tarih yazıcılığına ait günümüze ulaşan eserlerin tarihleri karşılaştırıldığında Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığının çok sonraları ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak zamanla tarih yazıcılığı gelişimini hızlandırarak özellikle II. Bayezid dönemiyle (1481-1512) birlikte tarih yazıcılığında belli bir sistem ve nizamın uygulandığı Tevârih-i Âl-i Osmânlar geleneğinin örnekleri verilmeye başlanmıştır. Günümüz Türkçesiyle Osmanlı hanedanı tarihleri anlamına gelen bu türde kuruluştan itibaren Osmanlı Devleti'nde görülen siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik alanlarında bir çok veriler elde edilmektedir. Bu türün en güzel örneklerini Kemalpaşa-zâde, Hasan Bey-zâde ve Peçevî Efendi'de görmek mümkündür. Ayrıca tarih yazıcılığında Tevârih-i Âl-i Osmânlar'ın yanısıra umumi tarihlerde Osmanlı tarih yazıcılığında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu türde genel olarak insanlığın yaratılıştan başlayarak İslâm tarihi, Osmanlı Devleti öncesi ve çağdaş devletler ile Osmanlı Devleti'nin tarihi hakkında geniş ölçekli bir yelpazeyi içerir. Bu türdeki eserler Osmanlı Devleti'ni bütünsel bir yaklaşım içinde değerlendirirken, dünyanın diğer devletleriyle karşılaştırma imkânı sağlamaktadır. Bu türün örneklerini ise Ramazân-zâde Nişancı Mehmed Paşa, Hazerfen Hüseyin Efendi, Cenabi gibi müellifler vermişlerdir. Tarih yazıcılığında önemli bir yere sahip olan bu iki türün müellifleri gerek muhteva gerekse bilgilerin sunum şekli açısından birbirlerinden etkilenmiştir.

Bu çalışmada Ramazân-zâde'nin eserini kendi eserlerinde kaynak olarak kullanan Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa - Hasan Bey-zâde Târihi, İbrahim Peçevî Efendi - Peçevî Târihi, Nev'î-zâde Atâyî - Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik (Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik Zeyli)'inde "Târih-i Nişancı Paşa" dan nasıl faydalandıkları incelenmiştir. İstifade

* Bu makale Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı bünyesinde tamamlanan Ramazân-zâde'nin Târih-i Nişancı Paşa İsimli Eserinin Tahlil Ve Metin Tenkidi adlı doktora tezinden derlenmiştir.

** Dr. E-posta: demeter_2709_@hotmail.com

şekillerinin karşılaştırmalı örnekleri ile hangi konuları doğrudan, hangilerinin mealen, hangilerinin hazifler yapılarak eserlerine ekledikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nde Tevârih-i Âl-i Osman ve Umumi Tarih yazarlarının birbirlerinden faydalanma şekilleri iki tür ekseninde incelemeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarih Yazıcılığı, Tevârih-i Âl-i Osmânlar, Ramazân-zâde, Târih-i Nişancı Paşa.

THE IMPACTS OF THE TÂRİH-İ NİŞÂNCI PAŞA (LIT. THE HISTORY OF NİŞANCI PASHA) OF RAMAZÂN-ZÂDE ON THE TEVÂRİH-İ ÂL-İ OSMÂNS (LIT. THE HISTORY OF THE OTTOMAN DYNASTIES)

ABSTRACT

When the history of the foundation of the Ottoman State and the dates of the writings about the historiography reaching up today are compared, it is observed that historiography in the Ottoman State was initiated in much later periods. However, by the time, the development of historiography accelerated particularly with the reign of Sultan Bayezid II (1481-1512), during which the examples of tradition of Tevârih-i Âl-i Osmâns were initiated. Meaning, in today's terms, The History of the Ottoman Dynasties, in this type, there are numerous pieces of information in political, military, social, and economic fields experienced in the Ottoman State since its foundation. The best examples of this type are observed in Kemalpaşazâde, Hasan Bey-zâde and Peçevî Efendi. Besides the Tevârih-i Âl-i Osmâns in the historiography, the writings of general history also have an important place in the Ottoman historiography. This type of writings, in general, included a wide array of issues ranging from the history of humanity since the creation, Islamic history, pre-Ottoman period, to the Ottoman State with its contemporary states. This type of writings evaluated the Ottoman State in a holistic approach, while providing an opportunity to compare it with the other stated in the world. Examples of this type were committed to paper by authors like Ramazân-zâde Nişancı Mehmed Paşa, Hazerfen Hüseyn Efendi, and Cenabi. The authors of this first type, which has an important place in the historiography, had been influenced from each other in terms of both content and the presentation style of the information.

In this study, it was investigated how the authors benefited from the Târih-i Nişancı Paşa of Ramazân-zâde in their own writings, in which they used it as a reference, like Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa in his Hasan Bey-zâde Târihi, İbrahim Peçevî Efendi in his Peçevî Târihi, and Nev'î-zâde Atâyî in his Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik (in the addendum named Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik). In an attempt to determine the style of benefiting from this writing by means of comparative examples, it was investigated which issues were directly quoted, which were quoted in meaning, and which were quoted via hazif method (rephrasing sentences without using the letters with dots in the Ottoman language) Thus, concerning the authors of Tevârih-i Âl-i

Osmans and General History, their styles of benefiting from each other were investigated under two types.

STRUCTURED ABSTRACT

When the history of the foundation of the Ottoman State and the dates of the writings about the historiography reaching up today are compared, it is observed that historiography in the Ottoman State was initiated in much later periods. However, by the time, the development of historiography accelerated particularly with the reign of Sultan Bayezid II (1481-1512), during which the examples of tradition of Tevârih-i Âl-i Osmâns were initiated. Meaning, in today's terms, The History of the Ottoman Dynasties, in this type, there are numerous pieces of information in political, military, social, and economic fields experienced in the Ottoman State since its foundation. The best examples of this type are observed in Kemalpaşazâde, Hasan Bey-zâde and Peçevî Efendi. Besides the Tevârih-i Âl-i Osmâns in the historiography, the writings of general history also have an important place in the Ottoman historiography. This type of writings, in general, included a wide array of issues ranging from the history of humanity since the creation, Islamic history, pre-Ottoman period, to the Ottoman State with its contemporary states. This type of writings evaluated the Ottoman State in a holistic approach, while providing an opportunity to compare it with the other stated in the world. Examples of this type were committed to paper by authors like Ramazân-zâde Nişancı Mehmed Paşa, Hazerfen Hüseyn Efendi, and Cenabi. The aauthors of this first type, which has an important place in the historiography, had been influenced from each other in terms of both content and the presentation style of the information.

In this study, it was investigated how the authors benefited from the Târih-i Nişancı Paşa of Ramazân-zâde in their own writings, in which they used it as a reference, like Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa in his Hasan Bey-zâde Târihi, İbrahim Peçevî Efendi in his Peçevî Târihi, and Nev'î-zâde Atâyî in his Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik (in the addendum named Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik). In an attempt to determine the style of benefiting from this writing by means of comperative examples, it was investigated which issues were directly quoted, which were quoted in meaning, and which were quoted via hazîf method (rephrasing sentences without using the letters with dots in the Ottoman language) Thus, concerning the authors of Tevârih-i Âl-i Osmans and General History, their styles of benefiting from each other were investigated under two types.

1. Life of Ramazân-zâde - Târih-i Nişancı Paşa (The History of Nişancı Pasha)

Nişancı Mehmed Paşa was a statesman and a historian during the reign of the Suleiman the Magnificent. No information was found concerning the birth date of the author neither in archives nor in sources.

Although there is no information about the first years of Nişancı Mehmed Paşa, it is known that he was from Merzifon . He was the father of Ahmed Efendi, who served as the kadi of Mecca, Egypt, and Medina. Moreover, he was the grandfather of a 17th century historian, Mehmed

Kudsî, who served as the kadi of Mecca, Medina, Egypt, Thessalonike, Bursa, and Istanbul, and who was the author of *Mir'at-ı Kâ'inât*.

When he was a student at a madrasah, Ramazân-zâde was known with the "Greenish" nickname. In order to be differentiated from his colleague and contemporary as well as a historian and a member of the divan, Celâl-zâde Mustafa Çelebi, he rose to prominence with the title "Küçük Nişancı (lit. The Little Nişancı)". He was called as "Ramazân-zâde (lit. The Son of Ramazan)" because of his father.

Following his education in the madrasah, the author had respectively served as the Secretary of Divan (Imperial Council) and the head of the provincial treasurers in 1553 A.D. (960 Hijri). Ramazân-zâde Mehmed Paşa served as the head of secretaries in 1554 (961 Hijri), afterwards, he conducted the land registration in the Morea province. Owing to his success in this task, he was awarded the nişancı position. It is accepted that his first employment as a nişancı was 1557-1558 (965 Hijri). After being dignified as a nişancı, Ramazân-zâde was started to be called as "Paşa" and "Tevkî (lit. Stamp of the Sultan on the Decrees)

After performing the nişancı task, Ramazân-zâde was assigned as the director of title deeds, probably as a result of a plot of his rivals. Afterwards, he was assigned as the Arabian-Persian provincial treasurer in Aleppo, and subsequently he was assigned as a sanjak seigniorate (governor of several cities) in Egypt.

Since the nişancı position was vacant when Nişancı Mehmed Paşa was being assigned to Egypt, Suleiman the Magnificent ordered Ramazân-zâde to come from Egypt for this position. However, Rüstem Pasha, the grand vizier who was an opponent of Ramazân-zâde, mentioned to the Sultan that Ramazân-zâde went to Egypt with his own will. Ignoring the statement of his grand vizier, the Sultan ordered for the arrival of Ramazân-zâde to Istanbul and he was assigned as nişancı for the second time in 1562 (969 Hijri) . However, after a while, the author retired in 1562 (970 Hijri) with a fee of 50.000 Ottoman coins.

A consensus cannot be reached about the author's date of death. Peçevi İbrahim Efendi doesn't give any information about the date of death of Ramazân-zâde in his book, while the accepted common view is that Ramazân-zâde died in Cemaziyelevvel (the fifth lunar month-October 1571) 979 Hijri in his home in Fatih/Istanbul. The grave of Ramazan-zâde was within the Emîr Buhârî Tekkesi burial area outside the Edirnekapı walls in Istanbul, but it was collapsed due to the belt highway built later.

Târih-i Nişancı Paşa was comprised of an introduction, four chapters and an epilogue. The first chapter is the history of the prophets starting from the Prophet Adam until the Prophet Muhammad. The pieces of information in this chapter, which discusses the history of the prophets, are in the form of anecdotes. These anecdotes were written after being compiled from the most reliable narratives. The second chapter is comprised of pieces of information concerning the Prophet Muhammad, Rashidun Caliphate, and the emperors of the Umayyads, Abbasids, Fatimid Empire, Ayyubids, and Mamelukes. This chapter was designed in a way to include the genealogical information of the emperors such as date of birth, death, and the duration of their reigns. Moreover, even with

a simple sentence, the most notable personalities of each period, their works, and important aspects were touched on. The third chapter is comprised of the political events starting from the foundation of the Ottoman State until the murder of Bayezid, the son of Suleiman the Magnificent. The fourth chapter mentions about Pisdadi, Keyani, Eskani, Sassanids, Greeks, and Romans, which are named as other states.

2.The Impacts of the Târih-i Nişancı Paşa (Lit. The History of Nişancı Pasha) of Ramazân-zâde on the Tevârih-i Âl-i Osmâns (Lit. The History of the Ottoman Dynasties)

2.1. Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa - The History of Hasan Bey-zâde

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa was a prominent historian and a statesman of the 17th century. Being the son of Reisülküttab Hasan Bey, who was called with the "Little" nickname, he was known as Hasan Bey-zâde (lit.The Son of Hasan Bey) because of his father. After completing his education in the madrasah, the author left the science due to its insufficient income and worked in the service of Dîvân-ı Hümâyûn (The Imperial Council) in 1590-1591. During his service he attended the Egri campaign in 1596. He worked as the baştezkireci (similar to the executive assistant of our day) of the grand vizier Kanijeli İbrahim Paşa in the Egri campaign. He worked as the head of secretaries for two times in 1600 and 1603. Afterwards, he was assigned as the provincial treasurer of Anatolia and Danube, respectively. He attended the Wallachia campaign during his provincial treasurer task in Danube. Subsequently he was the provincial treasurer of Karaman and Aleppo. After a short while upon his arrival from the Revan campaign of Sultan Murat IV, he died.

The History of Hasan Bey-zâde is comprised of two chapters. The study that comprises the first chapter is known as Telhis-i Tâcû't-Tevârih as well. This Telhis involves the events starting from the foundation of the Ottoman State until the end of the Sultan Selim I. In this regard and since the first chapter is a summary of the Tâcû't-Tevârih of Hoca Sadüddin Efendi, it is far apart from being original. As per the second chapter, it is the original part of the History of Hasan Bey-zâde, which involves the events starting from the Suleiman the Magnificent until the Sultan Murad IV. Particularly the events of the Sultan Mehmed III period were based on the own experiences of the author. The periods before the Sultan Mehmed III were compiled benefiting from the Ottoman historians such as Kemalpaşa-zâde, Matrâkçı Nasuh, Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Hoca-zâde Mehmed Efendi and Mehmed Mecdi. Additionally there are pieces of information that the author conveyed from his father, Hasan Bey. While the author composed his book, he benefited from the Târih-i Nişancı Paşa as a basic source for the Suleiman the Magnificent period. The ways of benefiting from this source were ranged from direct quoting or quoting in meaning to hazifs (rephrasing sentences without using the letters with dots in the Ottoman language) by using dates, names, locations, ranks, nicknames and nisbes (mentioning the family lineage/birth place after the name).

2.2.Peçevî İbrahim Efendi- The History of Peçevî

Peçevî İbrahim Efendi was born in the Pecs city (Peçuy in Croatian) of Hungary in 1574. Therefore, he was called with Peçüyî, Peçuylu, and Peçevî nicknames. He completed his initial education in the madrasahs

of Bosnia and Budun. He attended several wars between 1593 and 1603. The first arrival of Peçevî Efendi to Istanbul was in the year 1603. He attended the capture of Esztergom Castle and Egri Victory. He served as beylerbeyi (provincial governor), provincial treasurer, sanjak beyi (governor of several cities), governor and he died in the 1650s in Budin.

The author initially started to write this book as a holy-war-narration, which discussed the events of Suleiman the Magnificent in the 1640s. However, with the encouragement of Vizier Musa Paşa, the beylerbeyi (provincial governor) of Bosnia, who subsequently realized the book, he changed the content of the book into a narration which included the events starting from Suleiman the Magnificent until the death of Sultan Murad IV. Besides the political events, pieces of information are encountered in the book concerning gunpowder production, invention of printing, spreading of the use of tobacco and coffee, astrology, and high state officials, ulema, and sheiks under the reign of each sultan. In this regard, the book featured in a mixture of both the high/upper class and the common class cultures. İbrahim Peçevî used Ramazân-zâde as a source. This way of using was generally quotations in meaning or direct quotations concerning the pieces of information about grandviziers, viziers, other important statesmen, together with the ulema and sheiks of Suleiman the Magnificent era.

2.3.Nev'î-zâde Atâyî-The Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik of Atâyî or the Şekâ'ik Zeyli of Nev'î-zâde Atâyî

The real name of Nev'î-zâde Atâyî is Atâullah. However, his appellative used in his poems was Atâyî, which was the shortened version of this name. He was the son of Nev'î Yahya Efendi, who was one of the renown poets, intellectuals, and kadi-ul askers (judge of the army) of the Sultan Mehmed III period. Together with his apellative, he was known as Nev'î-zâde Atâyî with reference to his father. Nev'î-zâde Atâyî was born in Istanbul in the Shawwal month of 991 (October/November 1583). Graduated from the madrasah in 1601, he worked as a mudarris (professor/teacher) in the madrasah between 1605 and 1608. Subsequently, he was assigned as a kadi in 1608. He worked as the kadi for 26 years in Lofça (Lovech), Silistre (Silistra), Rusçuk (Ruse), Tırnova (Veliko Tarnovo), Manastır (Bitola), Turhal, and Üsküp (Skopje), respectively. Based on the information from Seyyid Mehmed Rıza, the date of death of Atâyî is accepted as the year 1636/1637.

The Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik of Atâyî or the Şekâ'ik Zeyli of Nev'î-zâde Atâyî was a Turkish addendum written for the Hadâ'iku's-şakâ'ik of Mecdî Mehmed Efendi. Hadâ'iku's-şakâ'ik is the Arabic translation of Şekâ'in-Nu'mâniyye or Şekâik-i Nümâyûn of Taşköpri-zâde Ahmed Efendi. In this book, pieces of information were given about sheiks, scientists, and poets, who were known within the boundaries of the Ottoman State between 1558-1634. Additionally, there are short pieces of information about the events of Suleiman the Magnificent, conquests, statesmen, ulema, and sheiks. While writing his book, Nev'î-zâde Atâyî partially mentioned the sources that he benefited from. Among these were Ebuusuud Efendi, Ahî-zâde Abdülhalim Efendi, Karaçelebi-zâde Mehmed Efendi and Nev'î Yahyâ Efendi. It was determined that Atâyî benefited from Târih-i Nişancı Paşa as a source while composing his book. The way of using these sources was generally

in meaning quotations, as well as hazifs (rephrasing sentences without using the letters with dots in the Ottoman language) by using dates, names, locations, ranks, nicknames, and nisbes (mentioning the family lineage/birth place after the name).

Conclusion

The Tevârih-i Âl-i Osmâns (The History of the Ottoman Dynasties) and the pieces of general history provide numerous data for today in economical, political, military, and social fields. While composing these data, the authors were not only influenced from their predecessors and contemporaries, but also they influenced their successors.

In this study, it was revealed to what extent Târih-i Nişancı Paşa of Ramazân-zâde was referred as a source by the authors of Tevârih-i Âl-i Osmân such as Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, İbrahim Peçevi Efendi and Nev'î-zâde Atâyî, and the ways they benefited from this source was discussed. It was understood that particularly while conveying the events and campaigns during the Suleiman the Magnificent era, Hasan Bey-zâde used partially direct and in meaning quotations. These quotations were generally conducted in a way that shortened the contents. It was also observed that, together with the in meaning quotations, hazifs were used by means of dates, locations, and rank names particularly in the presentation of the information concerning the charities and viziers of the Suleiman the Magnificent era. It was determined that chronological pieces of information were used with quotations in meaning in the Şekâ'ik Zeyli of Nev'î-zâde Atâyî particularly about the dates of birth and death of the Shehzades (Sons of the Sultans/Princes). Moreover, it was understood that hazifs were used by means of location, date and rank names in the presentation of the events and campaigns. As is seen, the book titled Târih-i Nişancı Paşa, which was prepared as a piece of summary general history, was used as a source in the subsequent Tevârih-i Âl-i Osmâns, particularly in the presentation of information concerning the conquests, charities, high state officials, ulema, and sheiks within compendiums. This fact is important since it demonstrates that Tarih-i Nişancı Paşa was used as a reference book by numerous successor historians for their history studies.

Key Words: Ottoman Historiography, Tevârih-i Âl-i Osmâns (The History of the Ottoman Dynasties), Ramazân-zâde, Târih-i Nişancı Paşa.

1.Giriş

“İnsanların zaman ve mekân içindeki geçirdikleri gelişmeleri ve psiko-fizik hareketlerini, bu hareketlerin sebep-netice münasebetine dayanan ortak değerleri araştıran” (Baykara, 2010, 10) bir bilim olarak tarif edilen ve Arapça’dan Türkçe’ye geçen Tarih kelimesinin kökeni hakkında birçok görüş öne sürülmüştür. Kelime Arapça olmamakla birlikte, Arapça’ya da Sami dillerinden Akadca’da Erhu (Ay, Kamer), (Şeşen, 1998, 9) Sabii dilinde, Habeşçe’de ve İbranice’de Yereah / Yerah kelimelerinden Erreha / Verraha fiili türetilerek Târih (تاریخ) / Te’rîh (تاريخ) imlasıyla girmiştir. Bu anlamıyla Tarih kelimesi, “geçmişteki bir noktayı veya geçmişte meydana gelen hadiselerin tamamını, tarihî bir olayın meydana geliş zamanını, kronolojisini ve olaylar dizisini tespit etmek” anlamlarına gelmektedir. (Fayda, 2011, 30)

Osmanlı Devleti’nde tarih yazımı, kuruluş tarihine göre oldukça geç başlamıştır. Bu nedenle XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başlarına kadar yazılı herhangi bir Osmanlı tarihi

bulunmamaktadır. Osmanlı dışındaki diğer coğrafyalarda da Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine dair tarih yazımı konusunda eserler oldukça azdır. (Afyoncu, 2003, 101) Bu dönem Osmanlı Devleti'ne ait bilgiler Bizans tarihçilerinden Pachymeres Nicephoras ve Kantakousenos ile Arap seyyahlarından İbn Battûta, İbn-i Said ve El-Ömerî'den öğrenilmektedir. (Afyoncu, 2009, 3)

XV. yüzyılın başlarında yazılan ilk eser olarak Yahşi Fakih'in Menâkıb-ı Âl-i Osmân adlı eseri kabul edilmektedir. Yahşi Fakih'in eserinin varlığından Âşıkpaşa-zâde'nin yazmış olduğu Âşıkpaşa-zâde Tarihi vasıtasıyla haberdar olunmaktadır¹. (Öztürk, 2013, 3) Yahşi Fakih eserini kendi müşahedeleri ve babasından duyduklarıyla yazmış olmalıdır. (Afyoncu, 2009, 3) Bu Menâkıb-nâme, daha sonra oluşturulan Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar'a kaynak olmuştur. (V.L. Menage, 1963, 50)

Osmanlı tarih yazıcılığının günümüzde mevcut olan ilk örneği XV. yüzyıl başlarında Şair Ahmedî tarafından kaleme alınmıştır. Eser On bin beyitli mesnevi tarzında Süleyman Şah adına hazırlanmış olan İskender-nâme adlı eserin son kısmındaki Dâsîtan-ı Tevârih-i Âl-i Osmânî'dir. (Aydın, 2002, 417; Akçay, 1999, 3)

II. Murad dönemi tarih yazıcılığı için oldukça önemlidir. Zira bu dönemde Arapça ve Farsça eserler Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu alandaki en önemli örnek İranlı şair ve tarihçi İbn Bîbî'nin el-Evâmîrû'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye'sidir. Farsça olarak yazılan bu eser, Türkiye Selçuklularıyla ilgili bilgiler vermektedir. Eser XV. yüzyılın ilk yarısında Yazıcı-zâde Ali tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. (Başar, 2002, 409-416) Müellif tarafından eserin başına Oğuz-nâme bölümü eklendiği gibi Melik Cüveynî'ye methiye bölümü yerine II. Murad'a ait methiyeler oluşturmıştır. (Bakır, 2008, 165) Ayrıca Osmanlı tarihçiliğinin en önemli kaynaklarından olan Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar², Gazâ-nâmeler (Gazâvât-nâmeler)³ ve Tarihi takvimler⁴ de bu döneme aittir⁵. (Öztürk, 1999, 257)

Fatih Sultan Mehmet döneminde İstanbul'un fethi ve sonrasında hem siyasi hem coğrafi hem de kültürel olarak yaşanan gelişmeler beraberinde tarih yazıcılığında bir canlanmayı getirmiştir. Bu dönemde Enverî'nin Düsturnâmes'i, Mevlana Şükrullah'ın Behçetü't-Tevârih'i, Karamânî Mehmed Paşa'nın Tevârihü's-Selâtinî'l-Osmaniyye'si, Tursun Bey'in Târîh-i Ebû'l-Feth'i, ilk teşkilat kanun-nâmesi olan Kânûn-nâme-i Âl-i Osman yazılmıştır. (Özcan, 2003, 55; Öztürk, 2015, 21) Yine bu dönemde şehnâme adı verilen ve bir tür yarı resmi saray tarihçiliği olarak kabul edilen yazma geleneği de başlamıştır. (Woohead, 2010, 456) İran şehnâmeciliğinden etkilenecek devrin padişahını övmek amacıyla yazılmış olan bu eserlerin ilk örneğini Fatih tarafından görevlendirilen Şehdî oluşturmaya çalışmıştır. Ancak Şehdî bu alanda pek başarılı olamamıştır. (Asım: 1329: 425-428)

¹ "Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakî oğlu Yahşi Fakî'dan kim ol Sultan Bayezid Hân'a gelince bu menakıbı ol Yahşi Fakî'dan yazılmış buldum kim o, Orhan Gazi'nin imamı oğludur." Bk. Öztürk, Âşıkpaşazâde Tarihi, 2013, 3.

² Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar, II. Murad döneminde oluşmaya başlayan ve II. Bayezid (1481-1512) döneminde yazılmaya başlanan ilk kroniklerdir. Muhteva bakımından Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân'lar tamamlanış yıllarına göre üç grupta ele alınabilir. İlk grup genelde 1494'e kadar gelen ve II. Bayezid devrinde derlenmiş olanlardır. İkinci grup 1555 yılına kadar gelir. Üçüncü grup XVII. yüzyıla sarkan yazmalardan oluşmaktadır. Bk. Özcan, 2011, 579-580. Avrupa'daki nüshalar hakkında Bk. Azamat, 1992, XIII, XVIII-XXVI; Öztürk, 2015, XXVI-XXVIII.

³ Bu türdeki eserleri üç gruba ayırarak incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi padişahları merkeze alarak onun zamanındaki gazaları anlatır ki bunlar genellikle Selim-nâmeler ve Süleyman-nâmeler olarak adlandırılmıştır. İkinci grup gazavat-nâmeler ünlü komutan veya devlet adamlarının gazalarını anlatır ki bunların örnekleri arasında Gazavat-ı Tiryaki Hasan Paşa, Ebubekir bin Abdullah'ın Şark Seferleri adlı eseri örnek gösterilebilir. Üçüncü grup gazavat-nâmeler ise bir şehir veya kalenin feth edilmesiyle ilgili gazaları anlatır ki bunun en güzel örneği Kemalpaşa-zâdenin Tarih-i Fethi Konstantiniyye adlı eseridir. Bk. Lokmacı, 2017, 665- 677.

⁴ Kuruluş devri tarih kaynakları arasında yer alan Takvimler ise İslâmî dönem astronomisinin son tipik örneğini teşkil etmiştir. Müneccimler tarafından hazırlanan takvimlerde siyasi ve tabii olaylar kronolojik liste şeklinde verilmiş, bu yönüyle ilk vak'anüvislik çalışmalarına benzetilebilir. Bu tarihi takvimlerin bir kısmının neşirleri Nihal Atsız ve Osman Turan tarafından yapılmıştır. Bk. Özcan, 2013, 271-293. Bu takvimlerden en eskisi 824 (1421) tarihli olup Farsça'dır. Diğerleri ise 835 (1431), 843 (1439), 848 (1444) ve 850 (1446) tarihli. 1452 tarihli takvim ise Fatih Sultan Mehmed döneminde hazırlanıp padişaha sunulmuştur. Bk. Afyoncu, 2009, 4.

⁵ Öztürk, 1999, 257.

II. Bayezid dönemi (1481- 1512) ise tarih yazıcılığında belli bir sistem ve nizamın uygulandığı dönem olmuştur. (Öztürk: 2015: 21) Bu dönemde Aşıkpaşa-zâde-Menakıb-ı Âl-i Osmân⁶, Mevlana Mehmed Neşrî-Cihânnümâ⁷, İdris-i Bitlisî-Heşt Behişt⁸, Kemalpaşa-zâde- Tevârîh-i Âl-i Osmân⁹, Oruç Beğ¹⁰ ve Rûhî Çelebi¹¹ kendi adlarıyla anılan Tevârîh-i Âl-i Osmân'lar yazmışlardır.

II. Bayezid'dan sonra XVI. yüzyılda tarih yazıcılığı gelişimine devam etmiştir. Bu dönemde Hoca Sadeddin Tacü't-Tevârîh¹², Peçevî İbrahim-Peçevî Tarihi¹³, Selânikî Mustafa-Târîh-i Selânikî¹⁴ adlı eserleri kaleme almışlardır. XVI. yüzyılda görülen diğer bir yenilik ise Yavuz Sultan Selim döneminin anlatıldığı Selim-nâme yazma geleneğinin başlamasıdır. Selim-nâmeler Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'daki valiliğinden başlayarak dışta Gürcüler içte babası ve kardeşleriyle olan taht mücadelesini içermektedir. Ayrıca tahta geçişle birlikte Safevilerle giriştiği savaşlar hakkında bilgilerde yer almaktadır. (Tekindağ, 1970, 197) Bu türün en güzel örneklerini İdris-i Bitlisî ve Celal-zâde Mustafa Çelebi vermiştir. Bu gelenek daha sonra Kanuni'nin tahta çıkmasıyla Süleyman-nâmeler şekline dönüşmüştür. Genel olarak Süleyman-nâmeler, Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçtiği 1520'den başlayıp saltanatı boyunca seferlerini ve dönemin diğer olaylarını kapsamaktadır. Süleyman-nâmeler kendi aralarında üç gruba ayrılarak incelenebilir. Birincisi zamanla genişletilip eklemelerle yeniden düzenlenendir. Bunun örneğini Bostan Çelebi'nin Süleyman-nâme'sinde görmek mümkündür. İkincisi birbirini takip eden farklı isim ve cüzler halinde kaydedilen fakat neticede bir Süleyman-nâme'yi oluşturanlardır. Bunun en güzel örneği Matrakçı Nasuh'un Süleyman-nâme'sidir. Üçüncü ise Kanuni'nin saltanatının sonlarına doğru yazılan ve geçen sürede telif edilmiş tarihlerden ve diğer resmi belgelerden faydalanılarak terkip şeklinde oluşturulanlardır. Gubârî ve Ârifî'nin Süleyman-nâmesi bu şekilde yazılmışlardır. (Sağırlı, 2010, 124-125)

XVII. yüzyılda ise Solak-zâde Mehmed Hemdemî Solak-zâde Tarihi¹⁵ ve Hasan Bey-zâde Bey-zâde Tarihiyle¹⁶ dönemin önemli eserlerini meydana getirerek tarih yazıcılığına katkıda bulunmuşlardır.

XVIII. yüzyıl başında tarih yazıcılığında Osmanlılar'da resmî tarihçiliğin bir devlet görevi olarak vakâyi'vünisliğin ihdası ve memuriyete dönüşmesi başlamıştır. Bu oluşum Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığı dönemine rastlamıştır. Vakâyi'vünisler sadece kendi dönemlerinin olaylarını yazmakla kalmamış, olayların kesintisiz tesbiti için seleflerinin eksik bıraktıkları devrin tarihini

⁶ Eserin en önemli yönü ilk standart Osmanlı tarihlerindendir. Eser 1285-1502 yıllarındaki olayları kapsayan üç bölümden oluşmaktadır. Bk. Özcan, 2013, 146; Öztürk, 2013, 30.

⁷ Cihânnümâ altı bölümden oluşan dünya tarihi niteliğinde olup günümüze sadece altıncı bölümü ulaşmıştır. Bu kısım Osmanlı devleti olaylarını 1288-1494'e kadar getirmektedir. Eser Neşri tarafından II. Bayezid'a sunulmuştur. Bk. Öztürk, 2015, 49.

⁸ Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Yavuz Sultan Selim'in ilk yıllarına kadar gelir. Eser bir mukaddime ve her padişaha ayrılmış sekiz ketibe ve bir hâtmeden oluşmakta olup hatime kısmı esere sonradan eklenmiştir. Eser oldukça süslü bir şekilde Farsça olarak yazılmıştır. Bk. Özcan, 1998, 271-273; Genç, 2014, 389-397.

⁹ II. Bayezid'in emri ile her padişaha bir cilt ayıracak şekilde yazılmıştır. Ancak daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine esere devam edilerek Mohaç Seferinin sonuyla on cilde tamamlanmıştır. Fakat dokuzuncu ve onuncu ciltlerde Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemini ihtiva eden konularda eksiklikler mevcuttur. Bk. Turan, 2002, 238-240.

¹⁰ Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 908 / 1502 yıllarına kadar gelen olayları içermektedir. Bk. Özcan, 2007, 425.

¹¹ II. Bayezid'in isteği ile kaleme alınmıştır. Osmanlı Devletinin kuruluşundan 1511 yılına kadar yaşanan askeri ve siyasi olayları içermektedir. Bk. Özergin, 1963, 764-765.

¹² Osmanlı'nın kuruluşundan Yavuz Sultan Selim döneminin sonuna kadarki olayları anlatmıştır. Bk. Turan, 1998, 198.

¹³ Kanunu Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarından (1520) IV. Murad döneminin sonuna kadarki (1639) olayları anlatmıştır. Bk. Hancz, 2007, 217-218; Öztürk, 2015, 114.

¹⁴ Kanunu Sultan Süleyman döneminin ortaları ile II. Mehmed'in saltanatının ortalarına kadar olan olayları ihtiva etmektedir. Eserde olaylar hatırat şeklinde müellifin yorumları ile oluşturulmuştur. Bk. İpşirli, 2009, 358.

¹⁵ Eser Osmanlı'nın kuruluşundan I. Ahmet'in vefatına kadar gerçekleşen siyasi ve askeri olayları içermektedir. İçerik tüm nüshalarda aynı yerden başlasa da bitiş nüshalara göre farklılık göstermektedir. Konuyla ilgili diğer kaynaklarda da eserin bitişleriyle ilgili ortak bir kanaat yoktur. Eserin tüm nüshaları aynı yerde bitmediğinden, birkaç telif aşaması geçirdiği düşünülmektedir. Bk. Lokmacı, 2015, 4.

¹⁶ İki ciltlik eserdir. Birinci cildi Hoca Sadeddin Efendinin Tacü't-Tevârîh adlı eserinin özeti mahiyetinde yazılmıştır. İkinci cildi ise Kanunu Sultan Süleyman döneminden IV. Murad dönemindeki olayları ihtiva etmektedir. III. Mehmed döneminden sonra müellif olaylara bizzat tanık olduğu için eser orijinaldir. Bk. Aykut, 1997, 363-364.

tamamlamakla da görevlendirilmiştir. (Kütükoğlu, 2012: 457-458) Bu dönemde Mustafa Naîmâ Efendi-Ravzatü'l-Hüseyin fî Hulasâti ahbarî'l-hâfikayn'ı (Naîmâ Tarihi)¹⁷, Sadullah Enverî Efendi-Enverî Tarihi'ni¹⁸, Ahmed Câvid Bey-Müntehabât-ı Ahmed Câvid Bey'ini¹⁹ ve Ahmed Vâsîf Efendi-Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâ'ikü'l-ahbâr'²⁰ oluşturmuşlardır. (Özcan, 2013, 281-282) XIX. ve XX. yüzyılda ise Antepli Mütercim Âsım Efendi²¹ önemli çalışmalar yapmıştır. Ayrıca Ahmed Cevdet Paşa-Tarih-i Cevdet'i²², Abdurrahman Şeref-Vekayi'nâme'yi²³, Ahmed Vefik Paşa-Fezleke-i Tarih-i Osmanî'yi²⁴ kaleme almışlardır.

2. Ramazân-zâde Nişancı Mehmed Paşa ve Târîh-i Nişancı Paşa

XVI. yüzyılda yaşamış Nişancı Mehmed Paşa Kanuni Sultan Süleyman dönemi devlet adamı ve tarihçisidir. Müellifin doğum tarihi hakkında arşivlerde ve kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁷ Eser kronolojik olarak tertib edilmiş, roman tarzına yakın nükteli, imalı bir anlatımla Osmanlı Devleti'nin 1574-1659 yılları arasındaki olaylarını içermektedir. Bk. İpşirli, 2006, 316.

¹⁸ Sadullah Enverî Efendi'nin Enverî Tarihi üç ciltten oluşmuş bir eserdir. Bk. Aktepe, 1995, 269. ; Birinci cildi H. 1182-1888/M. 1768-1774 arası vekâyî'i konu almaktadır. İkinci cildinde H. 1188-1197/M. 1774-1783 arasındaki vekâyî'den oluşmaktadır. Eserde dönemin iç politikası, Sultan I. Abdülhamid'in çocukları, dönemin önde gelen devlet görevlilerinden vefat eden kişilerin biyografileri, ekonomik tedbirlere yönelik uygulanan yasaklar, Kırım ekseninde gelişen Osmanlı-Rus münasebetleri, Osmanlı-İran münasebetleri, İstanbul'da meydana gelen yangınlar vs. konuları anlatılmaktadır. Üçüncü cildi ise H. 1201-1206/M. 1787-1792 yılları arasını kapsamaktadır. Bk. Çiçek, 2018, XVI, 257.

¹⁹ Ahmed Câvid Efendi ise XIX. yüzyılda özel tarihçe kaleme alan kişilerden biridir. Müntehabat ismini verdiği ve iki ciltten oluşan eserinde 1623-1791 yılları arasındaki Osmanlı-Rus ilişkilerini konu edinmektedir. Ahmed Câvid, Müntehabat'ını hazırlarken kendinden önceki dönemler için, özel tarihçeler ve vekayinüvislerin eserlerinden faydalanmış ve eserinin son bölümünde kendi intibalarını aktarmıştır. Ahmed Câvid, Müntehabat isimli eserinde H. 1182-1188/M. 1768-1774 yılları arasındaki olayları Enverî Tarihi'nden faydalanarak yazmıştır. Ancak Ahmed Câvid Efendi'nin Enverî Tarihi'nden faydalanırken belirli bir düzen çerçevesinde hareket etmediği dikkati çekmektedir. Öncelikle Enverî Tarihi'nin birinci cildi tamamen 1768-1774 tarihli Osmanlı-Rus savaşını konu edinmektedir. Bu cilde sefer havadisleriyle merkezden gönderilen belge kayıtları ve sefer sırasında yapılan tayin ve atamalar da dâhil edilmiştir. Ahmed Câvid Efendi, eserinde bu tayin ve atamalardan bazılarını yer vermişken, bazılarını hiç değinmemiştir. Enverî Tarihi'nden faydalanılan konuların başlıkları incelendiğinde, kimi konu başlıklarının hiç değiştirilmeden doğrudan nakledildiği görülmektedir. Bunlar dışında bir hayli başlık da, bir ya da birkaç kelimeden oluşan farklılıkla esere dâhil edilmiştir. Eserine eklediği konu başlıklarından çok uzun bulduklarını ise kısaltarak eserine dâhil etmeyi uygun bulmuştur. Kısaltarak aldığı başlıklar bazen konu bütünlüğünü ifade etmekte yetersiz kalırken az sayıdaki başlığı da birleştirerek kullanmıştır. Bk. Koçak, 2018, 112-113.

²⁰ Ahmed Vâsîf Efendi'nin Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâ'ikü'l-ahbâr'ı H. 1197/ M. 1783 yılı olaylarının bakiyesi ile başlamakta ve H. 1201 / M.1786-1787 olayları ile son bulmaktadır. Bk. Çiçek, 2018 377-406. Vâsîf Efendi, bu eseri hazırlarken öncelikle Sadullah Enverî'nin Enverî tarihini kaynak olarak kullanmıştır. Enverî Tarihi'ndeki bütün belge suretlerini çıkarmıştır. Daha sonra burada mevcut konuların başlıklarından bazılarını aynen, bazılarını küçük değişikliklerle, bazılarını değiştirerek, büyük bir oranda da başlıkları birleştirerek ve kısaltarak eserine nakl etmiştir. Eserin bazı vefayat kısımlarında ve başlıklarda kendisinin eklediği bilgiler mevcuttur. Bunlar haricinde kalan kısımları şekil açısından değiştirilerek ve içerik açısından da kimi zaman özet şeklinde ve kimi zaman da mealen kaydetmiştir. Bk. Çiçek, 2018, 118.

²¹ Burhân-ı Kâtî' ve Kâmus Tercüme sözlükleri ile Tuhfe-i Âsım adlı Arapça sözlük yazmıştır. Bunun dışında Tarih-i Âsım adlı eserinde 1778-1808 yılları arasındaki olayları anlatmıştır. Bk. Kaçalin, 2006, 200-202.

²² 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1826 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadarki olayları anlatmıştır. Bu eseri diğer vakâyî'vünis tarihlerinden ayıran ve önemli kılan unsur Avrupa tarihine de yer verilmiş olmasıdır. Bk. Halaçoğlu Aydın, 1993, 448. ; Osmanlı vekâyî'nüvisleri içerisinde mümtaz bir yere sahip olan Ahmed Cevdet Paşa'nın, 1188 (1774) ve 1240 (1824) yılları arasındaki olayları anlatan Târîh-i Cevdet'inin kaynaklarının başında vekâyî'nüvis tarihleri gelmektedir. Ayrıca özel tarihler, mecmua, layiha, teracim-i ahval kitapları, seyahatnâmeler, sefaretnâmeler, antlaşma metinleri, telhisler, arşiv belgeleri, hatt-ı hümayunlar eserin birinci elden kaynakları arasındadır. Bunların dışında mezar taşları, vakfiye ve sikke gibi malzemelerin tarih çalışmaları için çok önemli olduğunu kavramıştır. Yabancı dile vâkıf olduğu bilinen Cevdet Paşa, eserinde Batılı kaynakları kullanmayı da ihmal etmemiştir. Târîh-i Cevdet'in diğer önemli yanı kullandığı kaynakların çeşitliliği, kaynak olarak kullandığı vekâyî'nüvislerin eserlerindeki eksiklik ve hatalı kısımları düzeltip eklemeler yapmasıdır. Bk. Çiçek, 2018, 187-188, 196.

²³ Vakâyî'vünislik yaptığı sırada oluşturduğu eserinde 1908-1918 yılları arasındaki olayları anlatmıştır. Bk. Özcan, 1998, 175.

²⁴ Rüştiyelerde okutulmak amacıyla hazırlanmış olan ilk ders kitabıdır. Eser başlangıçtan Abdülaziz'e kadar Osmanlı konularını ihtiva eden kuruluş, büyüme, yükselme, gerileme, bozulma, islahat çağı olarak altı bölümden oluşan üç yüz sayfalık bir kitaptır. Bu eserin en önemli yönü Osmanlı tarihinin okul müfredatına ilk kez girmesi ve Osmanlı soyunun Kayı kelimesi ile değil de Türk kelimesi ile ifade edilmiş olmasıdır. Bk. Akün, 1998, 151-152.

Nişâncı Mehmed Paşa'nın ilk yıllarına ait herhangi bir bilgi mevcut olmamakla birlikte Merzifonlu olduğu bilinmektedir.²⁵ (Tahir, 1975, 119) Mekke, Mısır ve Medine kadılığı yapmış Ahmed Efendi'nin babasıdır. Ayrıca XVII. yüzyıl tarihçilerinden Mir'at-ı Kâ'inât adlı eserin sahibi Mekke, Medine, Mısır, Selânik, Bursa ve İstanbul kadılıkları da yapan Mehmed Kudsi'nin dedesidir.²⁶ (Bayrak, 2002: 296.; Özcan, 2003: 450)

Ramazân-zâde medrese talebeliği sırasında “Yeşilce” lakabıyla tanınmıştır. (Özcan, 2003, 449) Çağdaş ve meslektaşları olan ünlü nişâncı ve tarihçi Celâl-zâde Mustafa Çelebi'den ayırt edilebilmesi için “Küçük Nişâncı” unvanıyla şöhret bulmuştur. (Bayrak, 2002, 280) Babasından dolayı ise “Ramazân-zâde” olarak anılmıştır.²⁷ (Arslan, 2003, 42; Resmi Efendi, 1269, 7)

Müellif medrese tahsilinden sonra sırasıyla Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi ve H 960 / M 1553 yılında başdefterdar olmuştur. Ramazân-zâde Mehmed Paşa H 961 / M 1554 yılında reisülküttaplık (Süreyya, 1996, 968) ardından Mora vilayeti toprak yazımını yapmıştır. Bu görevindeki başarısından dolayı kendisine nişâncılık vazifesi verilmiştir. (Baykal, 1999, 47) İlk nişâncılık görevinin verilmesine tarih olarak H 965 / M 1557-1558 yılı kabul edilmektedir.²⁸ (Süreyya, 1996, 968) Nişâncılık payesinin verilmesinin ardından Ramazân-zâde'ye “Paşa” ve “Tevkî” denilmeye başlanmıştır.²⁹ (Özcan, 2003, 450.)

Ramazân-zâde nişâncılık görevini ifâ ettikten bir müddet sonra muhtemelen rakiplerinin oyunuyla önce defter emînliğine atanmıştır. Ardından merkezi Halep'te olan Arap-Acem defterdarlığına ve oradan da Mısır'a sancak beyi olarak gönderilmiştir.³⁰ (Özcan, 2003, 450)

Nişâncı Mehmed Paşa'nın Mısır'a sancak beyi olarak gönderilmesi sırasında nişâncılık görevinin boşalması üzerine Kanuni Sultan Süleyman nişâncılık makamı için Ramazân-zâde'nin Mısır'dan getirilmesini emretmiştir. Fakat Ramazân-zâde'ye muhalif olan sadrazam Rüstem Paşa, padişaha Ramazân-zâde'nin kendi isteğiyle Mısır'a gittiğini belirtince,³¹ Kanuni Sultan Süleyman

²⁵ Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ adlı eserinde Merzifonlu olduğu bilgisini “Müşârû'n-ileyh, Anadolu'da Merzifon kazasında bedîdâr olup”. şeklinde vermiştir. Bk. Arslan, 2003, 42. ; Ahmed Resmi Efendi, Halifetü'r-Rüesâ adlı eserinde ise aynı bilgiyi “ Vilâyet-i Anadolu'da Merzifondan pedidâr”. şeklinde vermiştir. Bk. Resmi Efendi, 1269, 7.

²⁶ Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ adlı eserinde ““Âşir-i selâtîn-i Âl-i ‘Osmân Sultân Süleymân Hân hazretlerinin zâman-ı ma‘delet-nişânlarında nişâncılık mansıb-ı celîli ile magbûtü'l-akrân ve te'lîf-kerdesi bulunan “Târîh-i Muhtasar” ı şöhret-gîr-i cihân olan tercemesi sebkât eyleyen Ramazân-zâde Mehmed Beyefendi'nin ferzend-i ercümendi olup, tokuz yüz altmış üç (1555) senesi cümâde'l-ülâsında târîk-i feyz-refîk-i ‘ulemâya bâ-rütbe-i hâric dâhil ve tokuz yetmiş bir (1563) cümâde'l-âhîrinde Mekke-i Mükerrreme mevleviyyetine nâ‘il ve tokuz yüz yetmiş dört (1566) şehri rebî‘ül-âhîrinde kazâ-i Mısır'a ve tokuz yüz seksen altı (1578) senesinde Medîne-i Münnevvere mevleviyyetine vâsıl olup sene-i mezbûre saferü'l-hayrında Şâm-ı Şerîf'e iki merhale karîb mahalde menzil-i vücûddan rihlet ve mahmil-bend-i ‘âlem-i âhîret oldıkda, cenâzesi Şâm-ı Şerîf'e bi'n-nakl mekâbir-i sâlihinde medfûn ve ‘âlim ü fâzıl-ı zâ-fünûn, sâhibü'l-âsâr-ı ‘ârif-i nâm-dâr Ahmed Efendi'nin pûr-ı pûr-nûru Mehmed Efendi'dir ki ” şeklinde tanıtmıştır. Bk. Arslan, 2003, 42.

²⁷ Mehmed Cemâleddîn'in Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ adlı eseri ile Ahmed Resmi Efendi' Halifetü'r-Rüesâ adlı eserinde “Ramazân-zâde demekle iştiâh ve mâh-ı rûze gibi kadr ü ‘itibâr bulmuş idi.” şeklinde görülmektedir. Bk. Arslan, 2003, s.42; Bk. Resmi Efendi, 1269, s.7.

²⁸ Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ adlı eserinde “Tokuz yüz altmış beş (1557) senesinde tugrâ-keş-i dîvân-ı sultânî ve müftî-i müskil-güşâ-yı kânun-ı ‘Osmânî oldu.” şeklinde vermiştir. Bk. Arslan, 2003, 42; Ve Nev‘î-zâde Atâyî Zeyl-i Şakâ‘ik adlı eserinde Kanuni Sultan Süleyman dönemi nişâncılar ismini zikrederken Ramazân-zâde'yi “ Ramazân-zâde: Fî sene 965.” şeklinde tanıtmıştır. Bk. Donuk, 2017, 476; Yine 965 tarihini Ahmed Resmi Efendi' Halifetü'r-Rüesâ adlı eserinde “Mora vilâyetini tahrîre mâmuretinden sonra tokuz yüz altmış beş senesinde nişâncılık rütbesine vâsıl” şeklinde görmek mümkündür. Bk. Resmi Efendi, 1269, 7.

²⁹ İbrahim Peçevi Efendi Ramazân-zâde için “Tevkî” Ramazân-zâde” ibaresini kullanmıştır. Bk. Peçevi, 1269, 2.

³⁰ “Ramazân-zâde Mehmed Çelebi zümre-i ‘ulemâ’dan iken tarîk-i kitâbiyete sâlik olup, kâh defter emîni kâh re‘îs olup sonra Mora vilâyetini tâhîrîr idüb, nişâncı rütbesine vâsıl olmuş sonra yine defter emîni olup andan ‘Arab ve ‘Acem Defter-dârı itmişler. Ba‘dehü ‘azl olunub Mısır muhâfazası sancağı virilmiş. ...” Bk. Peçevi, 1269, 44.

³¹ “sadr-ı a‘zam âhre murâd idinmekle”, Bk. Peçevi, 1269, 44.

sadrazamın cevabını hiçe sayarak,³² Ramazân-zâde'yi İstanbul'a çağırılmış ve H 969 / M 1562 yılında ikinci defa nişancılığa getirmiştir.³³ Ancak bir süre sonra müellif H 970 / M 1562'de 50.000 akçelik zeametle emekli olmuştur.³⁴

Müellifin ölüm tarihi hakkında tam bir görüş birliğine varılamamıştır. Peçevî İbrahim Efendi eserinde Ramazân-zâde'nin ölüm tarihine ilişkin herhangi bir bilgi vermezken,³⁵ kabul gören ortak görüş Ramazân-zâde'nin Fatih semtindeki evinde H 979 Cemaziyelevvel (Ekim 1571) tarihinde öldüğüdür.³⁶ (Özcan, 2003: 450) Ramazan-zâde'nin mezarı İstanbul'da Edirnekapı sur dışındaki Emîr Buhârî Tekkesi haziresinde iken daha sonraları açılan çevre yolu nedeniyle yıkılmıştır. (Bayrak, 2002, 296)

Târîh-i Nişancı Paşa adlı eser dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm Hz.Adem'den Hz. Muhammed'e kadar olan peygamberlerin hayatlarını anlatmaktadır. Müellif bu bölümde peygamberlere dair kıssalara da yer verilmiştir. İkinci bölümde Asr-ı saâdet, Hulefâ-yı Râşidîn, Emevîler, Abbasiler, Fatimiler, Eyyûbîler ve Memlükler ve Çerkez Devleti'nin Halife ve hükümdarlarının doğum ve saltanatları hakkında bilgiler ile dönemlerin ilim adamlarından da bahsedilmektedir. Üçüncü bölüm eserin büyük bir bölümünü oluşturarak Osmanlılara ayrılmıştır. Bu bölümün büyük kısmını ise Kanuni dönemi olayları oluşturmaktadır. Osmanlı tarihi bölümünde her padişahın doğum, ölüm, çocukları vezirleri, gazaları, hayrat ve hasenatları ile dönemin ulemâ, meşâyih, devlet adamları ve bunların eserlerinden kısaca söz edilmektedir. Bu bölüm siyasi olarak Kanuni'nin oğlu Bayezid'in Kazvin'de öldürülmesi ile son bulmaktadır. Dördüncü bölümde ise müellif diğer devletler diye adlandırabileceğimiz Tevârih-i Şâhân-ı Pîşîn ve Mülûk-i Âdile-i Mukaddimîn başlığı altında Kayser, Kistrâ, Keyâniler, Eşkâniyanlar, Sâsâniler, Batlamyuslar, Yunanlılar ve Roma imparatorluğunun hükümdarlarından özet şeklinde bahsetmektedir. (Ramazân-zâde, Târîh-i Nişancı Paşa; Almanya Staatsbibliothek, Berlin, Ms.or.fol.4153, Vr. 1^b-134^b.)

3. Târîh-i Nişancı Paşa İsimli Eserin Tevârih-i Âl-i Osmânlar Üzerine Etkileri

3.1.Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa - Hasan Bey-zâde Târîhi

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa XVII. yüzyılda tanınmış tarihçi ve devlet adamıdır. “Küçük” lakabı ile anılan Reisülküttab Hasan Bey'in oğlu olup babasına binâen Hasan Bey-zâde olarak tanınmaktadır. (Aykut, 2004, XXV)

Müellif medrese tahsilini tamamladıktan sonra gelirin azlığı dolayısıyla ilmiye sınıfından ayrılarak 1590-1591 Dîvân-ı Hümâyûn hizmetine girmiştir. Bu görevi sırasında 1596 yılında Eğri seferine katılmıştır. (Aykut, 1997, 363) Eğri seferinde Sadrazam Kanijeli İbrahim Paşa'nın baştezkireciliğini yapmıştır. Reisülküttablık görevini ise 1600 ve 1603 yıllarında iki kez ifa etmiştir. Daha sonra sırasıyla Anadolu ve Tuna defterdarlıklarına atanmıştır. (Bayrak, 2002, 171) Tuna defterdarlığı sırasında Eflak Seferi'ne katılmıştır. Ardından Karaman ve Halep defterdarlığında

³² “hazret-i padişah kadir şînâs cevaba iltifât itmeyüb “ehil olanlar kapumuzdan Mısır'a gönderilmek ne revâdır. Belki Mısır'dan ve gayri diyârdan anın gibi âdemleri Âsitânemize getürülmek sezâdır.” diyü buyrulmağla Mısır'dan gelüb nice yıllar tûğrâ-yı 'azâ hizmetinde olmuştur”. Bk. Peçevi, 1269, 44.

³³ “ba'd-ı zaman nişancılık mahlûl oldıkda Mora yazımını yapan Mehmed'e verdim.” Bk. Peçevi, 1269, 44.

³⁴ Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ adlı eserinde “Toğuz yetmiş (1562) //28// senesi hitâmında elli bin akçe ze'âmetle mütakâ'id olup,” şeklinde vermiştir. Bk. Arslan, 2003, 42. ; Ve Nev'î-zâde Atâyî Zeyl-i Şakâ'ik adlı eserinde “toğuz yüz yetmiş temâmında halefî Ramazân-zâde yerine mansıb-ı tuğraya i'âde olunıp (970) [التكرار حسن] târih vâki' oldı.” şeklinde vermiştir. Bk. Donuk, 2017, 369.

³⁵ “Sonra mütakâ'id olub evkât-ı hamseyi Sultan Mehmed Han câmi'-i şerifinde kılurlardı. Bu halde iken cevâr rahmete intikâl itdiler. Bir muhtasar târihi tahrîr itmişlerdir. El-hak hûb vâki' olmuş ve kemâl-i mertebe şöhet bulmuşdur”. Bk. Peçevi, 1269, 44.

³⁶ Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ adlı eserinde “toğuz yetmiş toğuz cümâde'l-ülâsında dâr-ı bekâyâ rihlet eylemişdir. Rahimehullâh.” şeklinde vermiştir. Bk. Arslan, 2003, 42.; Katip Çelebi'nin Keşfü'z-zunûn adlı eserinde “Târihü Ramadân-zâde Muhammed et-Tevkî'yy (Nişancı Ramadân-zâde Muhammed'in Tarih Kitâbı): Bu zât dokuz yüz yetmiş dokuz yılında ölmüştür (979H) ve bu kitâp Türkçedir, kısadır.” şeklinde tanıtılmıştır. Bk. Balcı, 2007, 275.

bulunmuştur. IV. Murad'ın Revan Seferi'ne katılarak sefer dönüşünden kısa bir süre sonra vefat etmiştir. (Aykut, 1997, 364)

Hasan Bey-zâde Tarihi iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü oluşturan eser Telhîs-i Tâcü't-Tevârîh olarak da bilinmektedir. Bu Telhis, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıkmasından I. Selim devrinin sonuna kadarki olayları ihtiva etmektedir. Bu şekliyle birinci bölüm Hoca Sadüddin Efendi'nin Tâcü't-Tevârîh'nin özeti olduğundan orijinal olmaktan uzaktır. (Aykut, 2004, XLVII-XLVIII) İkinci bölüm ise Kanuni Sultan Süleyman döneminden başlayarak IV. Murad devri olaylarını kapsayan Hasan Bey-zâde Tarihi'nin orijinal kısmıdır. Özellikle III. Mehmed dönemi olayları müellifin gördüklerine ve yaşadıklarına dayanmaktadır. III. Mehmed döneminden önceki kısımlar ise Osmanlı tarihçilerinden Kemalpaşa-zâde, Matrâkçı Nasuh, Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Hoca-zâde Mehmed Efendi ve Mehmed Mecdi gibi müelliflerden istifade edilerek oluşturulmuştur. Ayrıca babası Hasan Bey'den naklen verdiği bilgilerde bulunmaktadır. (Aykut, 2004, XLIX; Öztürk, 2015, 110)

Müellif eseri oluştururken özellikle Kanuni dönemi olaylarında Târîh-i Nişâncı Paşa'yı kaynak olarak kullanmıştır. Bu istifade şekilleri aynen ve mealen aktarılmalarla tarih, isim, yer, mansıb, lakap ve nisbelerde hazfler yapılması şeklindedir. Bu örnekler aşağıda belirtilmiştir.

3.1.1.İstifadenin Şekli

3.1.1.1.Muhtevanın Aynen Aktarılması

ÖRNEK 1: Kanuni Sultan Süleyman dönemi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.100 ^b .	Şevki Nezihi Aykut, Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târîhi, Tahlil- Kaynak Tenkidi Cilt I, sayfa CCXX.
<u>Alman ve Nemçe kralı Ferândûs-ı bî-hûs Budun kal'asın hâlî bulub gelüb zabt etmeğin tekrâr ol-vilâyete sefer lâzım olub sa'âdet ü iclâl ve 'asker-i zafer-i me'âl ile İstanbul'dan çıkub Halkalubıñar'a nüzûl olındı. Fî 2 Ramazân 935. Otâk-gerdûn nitâk-i konak Sirem adası oldı. Fî evâsıt-ı Zi'l-ka'de. Sene 935.</u>	<u>Alaman ve Nemçe kralı olan Ferendus bî-hus Budun Kal'asını hâlî bulup, gelüb, zabt eyledüğü haberi gelmekle, müceddeden ol cânibe sefer lâzım olmağın târîh-i Hicret'ün tokuzyüz otuz bes Ramazânü'l-mübârekinün ikinci gününde asker-i zafer âmal ile İstanbul'dan çıkılup Halkalu-pınar'a nüzûl.</u>

ÖRNEK 2: Kanuni Sultan Süleyman dönemi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.100 ^b .	Şevki Nezihi Aykut, Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târîhi, Tahlil- Kaynak Tenkidi Cilt I, sayfa CCXXI.
<u>Erdel Banı Yanos kral Mohac ovasında dergâh-ı cihân-ı pâdisâha gelüb seref-i bisât-bûs ile müstes'ad oldıkda ol-divârda olan küffâr-ı li'âmûñ ehl-i İslâm ile 'adem-i istînâsileri ihsâs olunmağın Engürüs vilâyetiniñ kralı harâc göndermek sartı ile mezkûra teveccüh ve ta'yîn olındı. Fî evâsıt-ı Zi'l-hicce sene 935.</u>	<u>Erdel banı Yanos Kırıl, sahrâ-vı Mohac'da otak-ı gerdûn-rivâk-ı Sâh-ı âfâka gelüb.seref-i bisât-ı bus-ı sa'âdet-me'nûs ile müstes'ad oldıkda, ol divârda olan küffâr-ı li'âmûñ ehl-i İslâmla olan istînâsları ihsâs olunmağın, Üngürüs vilâyetinün kırallığı, harâc göndermek sartıvla, mezkûr kıralla sene-i merkûme Zi'l-hiccesinde ta'yîn olındı.</u>

ÖRNEK 3: Kanuni Sultan Süleyman dönemi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.118 ^b .	Şevki Nezihi Aykut, Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târihi, Tahlil- Kaynak Tenkidi Cilt I, CCXXV.
Müftî Şeyh ‘ <u>Abdülkerîm</u> Efendi. Merhûm rahmetu’llahu ‘aleyh gayetde fakîh ve müfessir ve muhaddis ‘azîz idi. Kerâmeti zâhîr olmuş sâhib-i irşâd idi. <u>Küçük Avâsofiyye’de her Cum’a gün va’z u nasîhat iderken yüz akce vazîfe ta’yîn olunub müftî dahî olmuştur.</u>	Abdü’l-kerîm: <u>Küçük Ayasofya’da va’z ider imis. Yüz akce. vazifesi olup. fetvâ dahi virürmis.</u>

3.1.1.2. Muhtevanın Mealen Aktarılması**ÖRNEK 1: Kanuni Sultan Süleyman dönemi**

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.101 ^b .	Şevki Nezihi Aykut, Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târihi, Tahlil- Kaynak Tenkidi Cilt I, sayfa CCXXXI.
Hevâ-yı gâzanî şâh-baz-ı bülend-i pervâzı niçe bin gâzî vilâyet-i Alman ve Nemçe ve Hırvat’da niçe mu’azzam şehirleri ve kasabaları ve köyleri yıkub ve yakub harâb etdiler. <u>Bî-hadd civâr cün havârî lâ-yu’add-ı vildân-i sekl-i gûlmâne mâlik olup künûz u defâ’in-i bî-pâyân ve emvâl ü hazâ’in-i bî-girân ile sâlim ü gânim ordıya geldiler. Vilâyet-i Nemçe ve Alman krallarından yollarda ilciler gelüb üç vıla degin sulh olmak bâbında envâ’-ı tezellül ü tazarru’ etmegin va’de-i kerîme bıvurıldı. Bi-‘avnu’llah bu sefer-i mübârekden ve bu gâza-yı müteberrikden dönölüb devlet ü ikbâlle İstanbul’a nüzûl ü iclâl oldu. Fî evâhir-i Rebî’ü’l-âhir. Sene 939.</u>	<u>Bî-hadd. cevârî. cün havârî. esîrler alınıp ve niçe gûlmân. cün veledân. ele getirilüp. künûz u defâ’in-i bî-kerâna dahı vusul müvesser oldıktan sonra Nemçe ve Alaman kıralları olan melâ’in tarafından fervîd-i el-emân ile ilciler gelüp. üç vıla degin. sulha tazarru’-ı bî-kerân ile olduklarına binâ’en. müsâ’ade-i hümâyûn. vukû’a gelüp. seferden avdet ve girü. Dârü’l-hılâfe’ye ric’at ihtiyar olındı. Senete tis’in ve selâsine ve tis’i-mi’etin Rebî’ü’l-âhirı evâhırında. devlet ü ikbâl ile İstanbul’a nüzûl ü iclâl buyuruldu.</u>

ÖRNEK 2: Kanuni Sultan Süleyman dönemi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.102 ^a .	Şevki Nezihi Aykut, Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târihi, Tahlil- Kaynak Tenkidi Cilt I, sayfa CCXXXI.
<u>Teshîr-i İrân-ı zemîn tedbîr-i gürûh-ı mülâhîde-i la’in içün pâdisâh-ı âlem-penâh diyâr-ı ‘Acem cânibine sâh-râh-ı gâza-yı garrâya sülûk içün sevk et ü ‘azamet ile İstanbul’dan çıkub Üsküdar’a konıldı. Fî 29 Zi’lka’ade. Sene 940.</u>	<u>Teshîr-i İrân-zemîn ve tedmîr-i gürûh-ı mülhidin. murâd-ı fu’âd-ı Pâdisâh-ı zafer-kârîn olmağla asker-i müslimîn ile İstanbul’dan çıkup. erba’îne ve tis’i-mi’etin Zi’l-ka’desinün yigirmitokuzunda. sahrâ-yı Üsküdar’a nüzûl-i hümâyûn vâkı olup...</u>

ÖRNEK 3: Kanuni Sultan Süleyman dönemi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.108 ^a .	Şevki Nezihi Aykut, Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târîhi, Tahlil- Kaynak Tenkidi Cilt I, sayfa CCXXXII.
Büd-set Ahmed Paşa <u>memâlik-i mahrûse-i İslâmiyye ve akâlim-i mahmiyye-i 'Osmâniyye civârında</u> Temasvar nâm bir hisâr var idi ki cün kal'a-i âsmân ve kulle-i kevvân âsîb-i kudûm ins ü cândan her zemânda emn ü emânda imis. Erbâb-ı küfr ü 'inâddan eshâb-ı sirk ü irtidâddan Losance nâm la'in-i bî-dîniñ kal'a-i Kaf kulesidir. Ol kal'anıñ ve aña tabi' mevâzı'n fethi için Vezîr Ahmed Paşa'ya kapu halkından nice biñ dilâver 'asker ve Rûm-ili beglerbegisi ve sipâhî bahâdırları kosılub, ...	<u>Serhadd-i İslâmiyye karîb. Belğırad civârında "Tımısvar" nâm kal'a-i üstüvâr ki "Losance" nâm mel'in-ı nâmdârun tasarrufında idi-anun ve ana tâbi' olan mevâzi'n fethi için. Vezîr-i mezbûr Ahmed Paşa'ya Rumili'nün ümerâ ve askerinden nice bin dilîr ü dilâver ve şîr-i zafer-peyker kosılub...</u>

ÖRNEK 4: Kanuni Sultan Süleyman dönemi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.115 ^b .	Şevki Nezihi Aykut, Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târîhi, Tahlil- Kaynak Tenkidi Cilt I, sayfa CCXXXIII- CCXXXIV.
<u>Nefs-i Bağdâd'da âsûde olan kutb-ı felek-i hidâyet necm-i siphir -i vilâyet Seyh 'Abdülkâdir Geylânî 'aleyhü'r-rahmete hazretleriniñ mezâr-ı serîfleri ta'mîr olunub kurbında olan câmi'-i serîf tecdîd olındı.</u>	<u>Dâhil-i Bağdâd'da el-ârifü'r-Rabbânî Es-Seyh Abdü'l-kâdir-i Gılanî mezâr-ı serîfini ta'mîr ve kurbinde olan câmi'-i serîfi tecdîd itdürmislerdir.</u>

3.1.1.3. Tarih, İsim, Yer, Mansıb, Lakab ve Nisbelerin Hazfı**ÖRNEK 1: Kanuni Sultan Süleyman dönemi**

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.102 ^a .	Şevki Nezihi Aykut, Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târîhi, Tahlil- Kaynak Tenkidi Cilt I, sayfa CCXLV.
<u>İbrâhîm Paşa Haleb'den göcüb Tebrîz'e varınca Kızılbaş'a tâb'i kal'alardan kal'a-i Ahlat ve kal'a-i 'Adil-cevâz ve kal'a-i Ahtamâr ve kal'a-i Vastan ve kal'a-i Ercis ve kal'a-i Avnık halkı İbrâhîm Paşa'ya kal'alaruñ miftâhların getürüb teslim etdiler. Fî sene 940.</u>	<u>İbrâhîm Paşa Haleb-i sehbâ'dan dahı göcüb, seher-i dil-âvîz-i Tebriz'e giderken. Kızılbaş-ı evbâsa tâbi' kal'alardan Ahkât ve Âdil-cevâz ve [الاحسان] ve Vastan ve Ercis ve Avnık feth idüp, iclerinde olan halkı miftâhların Vezîr-i müsârü'n-ileyhe teslim itmişlerdir.</u>

ÖRNEK 2: Kanuni Sultan Süleyman dönemi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.102 ^b .	Şevki Nezihi Aykut, Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târîhi, Tahlil- Kaynak Tenkidi Cilt I, sayfa CCXLVI.
<u>Ya'ni Yaylak-ı Ucan hazret-i pâdisâh-ı muzaffer-ferr ve zafer-rehberin hıvâm-ı gerdûn-kıyâmlarına münzel olub İbrâhîm Paşa'yla olan 'asker-i nusret-me'asir istikbâl idüb rikâb-ı kâm-vâb-ı cenâb-ı saltanata mâve yüz sürdiler. Fî 27 Rebi'ü'l-âhir. Sene 941.</u>	<u>Yaylâk-ı Ucan. Pâdisâh-ı zamânun hıvâm-ı gerdûn-kıyâmlarına menzil ü makamoldıkda İbrâhîm Paşa ile olan asker-i nusret-me'âl. pâdisâh-ı bâ-nevâli istikbâl idüp. rikâb-ı kâmvâbına rûymâl itdiler.</u>

ÖRNEK 3: Kanuni Sultan Süleyman dönemi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.105 ^a .105 ^b .	Şevki Nezihi Aykut, Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târîhi, Tahlil- Kaynak Tenkidi Cilt I, sayfa CCXLVII.
Feth-i İstabur der-ķurb-i Budun. Fî sene 948: <u>Vezîr Mehmed Paşa 'asker ile mukaddemâ varıcâk küffâr-ı hâk-sâr kal'a cenginden el çeküb 'askeriniñ etrâfına hendekler kazub 'arabaların önüne dizüb birbirin zencir ile bağliyub kefare içinde buña "İstabur" dirler imiş. Bir kaç gün İstabur içinde Müselmânlar ile cenk etdiler. Âhir feth olub sol kadar kâfir kırıldı ki ta'bire olınmaz. 29 Rebi'ü'l-âhir. Sene 948.</u>	Evvelâ, Vezîr Mehmed Paşa,- yessera'llâhu mâ-yeşâ' - asker-i zafer-peymâ ile ilerü gönderilüp, der-akab, Pâdisâh-ı nusret-destgâh dahı, ol cânibe azîmet buyurdılar. <u>Küffâr-ı hâksâr. Vezîr-i zafer-si'âr Mehmed Paşa'nun vusûlünde. kal'a cenginden el çeküp. askeriniñ etrafına hendekler kazup. arabaların önlerine dizüp ve her arabayı birbirlerine zencirle bağlayup kal'a-i âhenîne döndürüp. İstabur eylemişler. Leşker-i mansûr dahı Pâdisâh-ı gayur ile irişüp, İstabur-ı mesfûrî mahsur kılduklarında nice eyyâm u leyâl, nâ'ier-i harb u kîtâl işti'âl bulup, âhir inâvet-i Melik-i Mûte'âl ile feth ü zafer. asker-i İslâma râci' ve kesr ü hezimet. kefare-i fecerede vâkı' olup. ol denlû melâ'in-i dūzah-mekîn tu'me-i semsîr-i kîn oldı ki. ta'dâd-ı nâkâbil ve kıyası gayr-ı hâsıldur.</u>

ÖRNEK 4: Kanuni Sultan Süleyman dönemi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.116 ^a .	Şevki Nezihi Aykut, Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târîhi, Tahlil- Kaynak Tenkidi Cilt I, sayfa CCXLVIII.
<u>Sâm-ı Serîf'de Gökmevdan'da Kasr-ı Ablak dimekle meshûr mahalde bir câmi'-i serîf ve 'imâret-i latîf ve tâ'ife-i misâfirin ve hüccâc-ı müsîlimîn konmak içün tâbhâneler ve hânlar binâ olındı. Sabâh ü ahşâm vâfir ta'am bişûb üleşdürirler. Fî sene 966.</u>	<u>Sâmıda Gök-meydân'da "Kasr-ı Ablak" nâm mahalde, câmi'-i serîf ve imâret-i latîf ve müsâfirin ü hüccâc konmağa tâb-hâneler yapıldı.</u>

3.2.İbrahim Peçevî Efendi - Peçevî Târîhi

Peçevî İbrahim Efendi 1574'te Macaristan'da Pecs (Hırvatça Peçuy) şehrinde doğmuştur. Bundan dolayı Peçûyî, Peçuylu ve Peçevî lakaplarıyla tanınmaktadır. (Hancz, 2007, 216) İlk eğitimini Bosna ve Budun'daki medreselerde tamamlamıştır. Müellif 1593-1603 yılları arasında çeşitli savaşlara

katılmıştır. Peçevî Efendi'nin ilk kez İstanbul'a gelmesi 1603 yılına rastlamaktadır. (Turan, 1994, 543-544) Estergon Kalesi'nin alınışında ve Eğri Zaferi'nde bulunmuştur. Yer yer beylerbeylik, defterdarlık, sancakbeyliği, valilik yapmış ve 1650'li yıllarda Budin'de vefât etmiştir. (Bayrak, 2002, 294)

Müellif eseri 1640'lı yıllarda ilk önce Kanuni Sultan Süleyman döneminin olaylarını anlatan bir gazavat-nâme olarak yazmaya başlamıştır. Ancak daha sonra yazdıklarını gören Bosna Beylerbeyi Vezir Musa Paşa'nın yönlendirmesi üzerine tarzını değiştirerek Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki olaylardan başlayıp IV. Murad'ın vefatına kadar gelen olayları içine alan bir içerik oluşturmıştır. (Özcan, 2007, 40; Turan, 1994, 544-545) Eserde siyasi olaylar dışında barut yapımı, matbaanın keşfi, tütün ve kahve kullanımının yaygınlaşması, yıldız bilimi, her padişah dönemindeki devlet erkanı, ulema ve şeyhler hakkında bilgilere de rastlanmaktadır. Bu yönüyle eser yüksek zümre ile halk zümresi kültürlerinin karışımı niteliğindedir. (Öztürk, 2015, 114; Hancz, 2007, 217-218)

Peçevi İbrâhîm Efendi eserini oluştururken kendinden önceki tarihçilerden faydalanmıştır. Bu tarihçileri tek tek yazarak “*Cümle hasenât öyle olsa merhûm Celâl-zâde-i nişânî Mustafâ Beg, karındâşı Celâl-zâde Salih Efendi ve Tevki-i Ramazân-zâde ve merhûm şâ‘ir-i mâhir ‘Ali Efendi ve Hasan Beg-zâde Efendi ve Hadîdî ve kâtib Mehmed Efendi...*” şeklinde ifade etmiştir. (Peçevi, 1269, 2) Müellif 1593 yıllarından sonraki olayları ise kendi notlarına ve görgü şahitlerine dayanarak kaleme almıştır. Antlaşmalarla ilgili olan kısımları ise Macar kaynaklarına dayanarak yazmıştır. (Öztürk, 2015, 114)

İbrahim Peçevî'nin ifadesinden de anlaşıldığı üzere Ramazân-zâde'yi kaynak olarak kullanmıştır. Bu kullanım tarzı genellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde görülen sadrazamlar, vezirler ve diğer önemli devlet adamları ile şeyh ve ulemalar hakkındaki bilgilerin mealen ve ismen aktarılması şeklinde olup örnekleri aşağıda sunulmuştur.

3.2.1. İstifadenin Şekli

3.2.1.1. Muhtevanın Mealen Aktarılması

ÖRNEK 1: Kanuni Sultan Süleyman dönemi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.95 ^a .	Peçevi Tarihi; University Of Toronto DR 511 P33 V.1 Nolu Nüsha, sayfa 20.
<u>Veẓîr-i a‘zam Pîr-i Mehmed Paşa Karamânî’dir. Monlâ Cemâleddîn neslindendir. Nesebleri Hazret-i Ebûbekr’e muntehî olur. Radiya’llahu ‘anh. Merhûm Sultân Selîm zemânında vezîr olmağın yine vezâreti mukarrer oldu. Ma‘zûl oldu. Fî sene 929.</u>	<u>Veẓîr-i a‘zam Pîrî Mehmed Paşa Karamânî: Sevh Cemâleddîn Aksaravî neslindendir. Merhûm pâdisâh mansûr Sultân Selîm zemânında vezîr-i a‘zam bulunmağın vezâretinde mukarrer kılınmıştır....</u>

ÖRNEK 2: Kanuni Sultan Süleyman dönemi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.118 ^b .119 ^a .	Peçevi Tarihi; University Of Toronto DR 511 P33 V.1 Nolu Nüsha, sayfa 52.
<u>Müftî Hevâce Celebi Efendi: Süllemu’llah te‘âlâ a‘lem-i ‘ulemâyi’l-mesârik ve’l-mağâribü’l-müstehikk ve bi’l-ictihâd fî-cemî‘-i ve’l-mezâhib-i matla‘-ı hilâli’l-‘ilm ve’s-su‘ud ve hüve sevhül-islâm ve’l-müslimîn Mevlânâ Ebû’s-su‘ud lâ-zâl-ı mu‘azzamâ ve’l-düreri’l-‘ilm-i münezzimân ki Hevâce Celebi dimekle bi’l-istihkâk meshur-ı âfâkdır. Zemânede ‘ummân-ı me‘ânî belki nu‘mân-ı sânidir. Hâlâ Zillu’llah’ın evyâm-ı ‘adâlet-fercâmında tefsîr-i âvât-ı beyyanât-ı Kur‘ân-ı ‘azîm ve furkân-ı kelâm-ı kadîm</u>	<u>Müftivü’l-enâm sevhü’l-islâm Ebû’s-su‘ud Efendi ki Hevâce Celebi hazretleridir. Â‘lem-i ‘ulemâyi’l-mesârik ve’l-mağâribü’l-müstehikk ve bi’l-ictihâd fî cemî‘-i ve’l-mezâhib-i zamâne’de ‘ummân-ı me‘ânî belki nu‘mân-ı sânidir. Pâdisâh zıllullah te‘âlâ hazretlerinin evyâm-ı hümayûn ‘adâlet makrûnlarında tefsîr-i kur‘ân-ı ‘azîm ve furkân-ı kelâm-ı kadîm yazmışdır ki hic bir zamânda bunın gibi tefsîr yazılmış değildir. Makbûl cümle-i ‘ulemâ-ı ‘izâmd ve mathbû‘ fazîlâ-i zaviyi’l-ihtirâmıdır....</u>

<u>yazmışdır ki tevzih ü tenkîh kerâmat-i kesireti'l-Muhammedetü'l-Muhammediye 'aleyhimü't-tahiyye sebeb-i zülâl-i mağfîret-i bâ'is-ı selâl-i efdâl rahmetdir. <u>Hic bir zemânda bunıñ gibi tefsîr yazılmış degildir. Makbûl cümle-i 'ulemâ-ı 'izâmıdır.</u></u>	
---	--

3.3. Nev'î-zâde Atâyî - Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik (Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik Zeyli)

Müellifin gerçek adı Atâullah'tır. Ancak şiirlerinde kullandığı mahlas bu ismin kısaltılmış şekli olan Atâyî'dir. Sultan III. Mehmed devri kazaskerlerinden tanınmış şair ve alim Nev'î Yahya Efendi'nin oğludur. Mahlasıyla birlikte babasına binaen Nev'î-zâde Atâyî olarak bilinmektedir. (Donuk, 2017, 109)

Nev'î-zâde Atâyî 991 (Ekim/Kasım 1583) Şevval'inde İstanbul'da doğmuştur. Medreseden 1601 yılında mezun olduktan sonra 1605-1608 yılları arasında müderrislik yapmıştır. Daha sonra 1608 yılında kadılık görevine getirilmiştir. Yirmi altı yıl boyunca sırasıyla Lofça, Silistre, Rusçuk, Tırnova, Manastır, Turhal, Üsküp kadılıklarında bulunmuştur. (Bayrak, 2002, 278) Atâyî'nin ölüm tarihi Seyyid Mehmed Rıza'nın verdiği 1636/1637 yılı kabul edilmektedir. (Donuk, 2017, 120)

Atâyî'nin Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik veya Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik Zeyli adlı eseri Mecdî Mehmed Efendi'nin Hadâ'iku's-şakâ'ik adlı eserine yazılmış Türkçe zeylidir. Hadâ'iku's-şakâ'ik ise Taşköpri-zâde Ahmed Efendi'nin Şekâ'in-Nu'mâniyye veya Şekâik-i Nümâyûn adlı Arapça eserinin tercümesidir. Eserde 1558-1634 yıllarındaki Osmanlı Devleti sınırları içinde yetişen şeyhler, ilim adamları ve şairler hakkında bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda Kanuni Sultan Süleyman dönemi olayları, fetihler, devlet adamları, ulema ve şeyhleri hakkında da kısaca bilgi verilmektedir. (İpekten, 1991, 40-42)

Nev'î-zâde Atâyî eserini kaleme alırken kullandığı kaynakları yer yer ismen zikretmiştir. Bunlar arasında Ebuusuud Efendi, Ahî-zâde Abdülhalim Efendi, Karaçelebi-zâde Mehmed Efendi ve Nev'î Yahya Efendi'yi belirtmiştir. (Donuk, 2017, 164-167)

Atâyî'nin eserini oluştururken Târîh-i Nişancı Paşa'yı kaynak olarak kullandığı görülmüştür. Bu kullanım şekli genellikle mealen aktarmalar olduğu gibi tarih, isim, yer, mansıp, lakab ve nisbelerin hazfî şeklinde yapılmıştır. Bunlara ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

3.3.1.İstifadenin Şekli

3.3.1.1.Muhtevanın Mealen Aktarılması

ÖRNEK 1: Kanuni Sultan Süleymanın evladları

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişancı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr. 94 ^b .95 ^a .	Suat Donuk, Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik, Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik Zeyli, I. Cilt, Edt. Derya Örs, sayfa 466-467.
<u>Sultân Mustafâ vilâdetes fî sene 921.Vefâtes der-Eregli 960.</u> <u>Sultân Mehmed vilâdetes fî sene 928.</u> <u>Vefâtes der-Magnisa 950.</u> <u>Sultân Bâyezîd vilâdetes fî sene 933.</u> <u>Sultân Cihângîr vilâdetes fî sene 937.-Vefâtes der-Haleb fî sene 960.</u>	<u>Sultân Mustafa: Vilâdet-i Sultân Mustafâ sene 921. Mazhar-ı kahr-ı Kahramânî olmuştur. fî sene 960.</u> <u>Sultan Mehmed: Vilâdet-i Sultân Mehmed sene 928. Fevt olmuştur. fî sene 950.</u>

<u>Sultân Murâd vefâtes fî sene 927.</u> <u>Sultân Mahmûd vefâtes fî sene 927.</u> <u>Sultân ‘Abdullah vefâtes fî sene 932.</u> <u>Vefât-ı merhûme-i vâlide-i hazret-i pâdisâh-ı</u> <u>‘âlem-penâh. Fî sene 940.</u> <u>Vefât-ı merhûme-i sultân-ı vâlide-i şehzâde-</u> <u>gân. Fî sene 965.</u>	<u>Sultân Bâyezîd: Vilâdet-i Sultân Bâyezîd sene</u> <u>933.</u> <u>Sultân Cihân-gîr: Târîh-i vilâdet-i Cihân-gîr</u> <u>“Cihân-gîred be-tevfik-ı ilâhî” sene 937. Fevt</u> <u>olmuşdur. fî sene 960.</u> <u>Sultân Murâd: Fevt olmuşdur. fî sene 927.</u> <u>Sultân Mahmûd: Fevt olmuşdur. fî sene 927.</u> <u>Sultân ‘Abdullah: Mâte. fî sene 932.</u> <u>Vâlide Sultân: İntikâl-ı Vâlide Sultân. fî sene</u> <u>940.</u> <u>Hasekî Hurrem Sultân: Mâte. fî Cemâdiye'l-</u> <u>âhire sene 965.</u>
--	---

ÖRNEK 2: Kanuni dönemi olayları

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişancı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.97 ^b .	Suat Donuk, Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik, Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik Zeyli, I. Cilt, Edt. Derya Örs, sayfa 441.
<u>Yemen vilâyetine İskender nâm müfsid</u> <u>müstevlî olup yanında olan âdemleri kendüyi</u> <u>katl edüb kelle-i bî-sa'âdeti geldi.</u>	<u>Bu esnâda vilâyet-i Yemen'e müstevlî olan</u> <u>İskender nâm müfsidün başı kesilüp der-i</u> <u>devlete geldi.</u>

ÖRNEK 3: Kanuni dönemi olayları

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişancı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.101 ^a .	Suat Donuk, Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik, Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik Zeyli, I. Cilt, Edt. Derya Örs, sayfa 445.
<u>Ulâma Paşa Kızılbaş'dan kaçub İstanbul'a</u> <u>gelüb şeref-i bisât-bûs ile müşerref oldu. Fî</u> <u>sene 937.</u>	<u>Otuz yedi sâlinde Ulama Paşa kızılbaşdan</u> <u>fırâr eyleyüp şeref-i dâmen-i bûs-ı pâdisâhî ile</u> <u>mübâhî olup,...</u>

ÖRNEK 4: Kanuni dönemi olayları

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişancı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.101 ^b .	Suat Donuk, Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik, Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik Zeyli, I. Cilt, Edt. Derya Örs, sayfa 446.
<u>Seref Beg ki Kızılbaş'a kaçmış idi. Bitlis</u> <u>beglerbegisi Ulâma Paşa üzerine vâfir</u> <u>Kızılbaş ile gelüb 'azîm cenk oldukda Seref</u> <u>Begle tevâbi'îñ başları kesilüb dergâh-ı</u> <u>mu'allâ'ya gönderildi.</u>	<u>Ümerâ-yı ser-hadd-i Ekrâd 'idâdından iken</u> <u>sâh-ı 'Acem'e ilticâ iden Seref Beg hayli</u> <u>kızılbaş ile Ulama Paşa üzerine gelüb kuvvet-</u> <u>i baht-ı pâdisâhî ile 'asker-i sâhî tebâhî olup</u> <u>başları gâltân-ı cevğan-ı kahr olduğu bu sâlün</u> <u>havâdisindendür.</u>

ÖRNEK 5: Kanuni dönemi altıncı seferi

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişancı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.102 ^a .	Suat Donuk, Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik, Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik Zeyli, I. Cilt, Edt. Derya Örs, sayfa 446.
<u>Altıncı Sefer-i Ganîmet-i Eser:</u> <u>Teshîr-i İrân-ı zemîn tedbîr-i gürûh-ı mülâhîde-i la'în için pâdisâh-ı âlem-penâh diyâr-ı 'Acem cânibine sâh-râh-ı gazâ-yı garrâya sülûk için şevket ü 'azamet ile İstanbul'dan çıkub Üsküdâr'a konıldı. Fî 29 Zi'lka'ade. Sene 940.</u>	<u>Gazve-i sâdis:</u> <u>İrâkeyn seferidür. Tokuz yüz kırk Zi'l-ka'de'sinün yigirmi tokuzunda mülk-i İrân'ı tahrîb ve sâh-ı 'Acem'i te'dîb niyyetine sahn-ı sahrâ-yı Üskidâr'a nüzûl olındı.</u>

3.3.1.2.Tarih, İsim, Yer, Mansıb, Lakab ve Nisbelerin Hazfî**ÖRNEK 1: Kanuni dönemi olayları**

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişancı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr.100 ^a .100 ^b .	Suat Donuk, Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik, Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik Zeyli, I. Cilt, Edt. Derya Örs, sayfa 443.
<u>Zü'l-kadrlü'den Süklünoglı ve Atmaca nâm müfsidler hurûc idüb Kızılbaş-ı kallâşa kaçub giderken beglerbegleri irişüb cemi'yyetlerin tağıtub tevâbi'nı katl etdikleri haberi yollarda geldi. Târîh-i katl. Fî evâsıt-ı Zi'l-ka'de. Fî sene 932.</u> <u>Tafsîl-i hurûc-ı Zü'n-nûn oğlu Zü'l-kadrlü'den ba'zı eşirrâyı cem' idüb memleketde hayli fesâd idüb Pasin ovasında Rûm-ili beglerbegisi Ya'kûb Paşa irişüb katl olındı. Fî sene 933.</u> <u>Sefer-i Kalendar: Hâcî Bektaş oğlu Kalendar Sâh nâm nâ-halef hurûc itmegin İbrâhîm Paşa kapu halkı ile irişüb basın kesdi. Sene 933.</u>	<u>Zül-kadrlü'dan Süglünoglı ve Atmaca nâm celâlîlerin başı kesilüp, Zü'n-nûn oğlu ve Hâcî Bektaşoglı Kalendar nâm müfsidler fessâd-ı semsir-i bürrân ile dem-i fâsidleri revân ve sebeb-i ıslâh-ı mizâc-ı 'âlemiyân olduğu bu senenün netâ'icindendür.</u>

ÖRNEK 2: Kanuni dönemi olayları

Ramazân-zâde, Târîh-i Nişancı Paşa, Ms.or.fol.4153. Vr. 101 ^a .	Hazırlayan Suat Donuk, Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik, Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik Zeyli, I. Cilt, Edt. Derya Örs, sayfa 445.
<u>Ulâma Paşa Kızılbaş'dan kaçub İstanbul'a gelüb şeref-i bisât-bûs ile müşerref oldu. Fî sene 937.</u> <u>Şeref Beg hâkim-i Bitlis izhâr 'isyân idüb Kızılbaş-ı evbâşla ittifâkı olmağın Ulâma Paşa'ya Bitlis beglerbegiligi sadaka olındı. Fî sene 938.</u>	<u>Otuz yedi sâlinde Ulama Paşa kızılbaşdan firâr eyleyüp şeref-i dâmen-i bûs-ı pâdisâhî ile mübâhî olup. Bidlis Begler Begiligi 'inâyet olındı.</u>

3.Sonuç

Osmanlı tarih yazıcılığında önemli bir yeri olan Tevârih-i Âl-i Osmân ve umumi tarihler yazıldığı dönemlere ait ekonomik, siyasi, askeri ve sosyal alanlarda günümüz için bir çok veri sunmaktadır. Bu veriler oluşturulurken müellifler selef ve çağdaşlarından etkilendikleri gibi haleflerini de etkilemiştir.

Bu çalışmada umumi tarih yazarı olan Ramazân-zâde'ye ait Târîh-i Nişancı Paşa'nın Tevârih-i Âl-i Osmân yazarlarından Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, İbrahim Peçevî Efendi ve Nev'î-zâde Atâyî'nin eserlerinde ne ölçüde kaynak olarak kullanıldığı ortaya konulmuş ve istifade şekillerine değinilmiştir. Özellikle Hasan Bey-zâde'nin Kanuni Sultan Süleyman dönemi olay ve seferlerini aktarırken yer yer aynen ve mealen aktarımlar yaptığı anlaşılmıştır. Bu aktarımlar genellikle içeriğin kısaltılarak verilmesi şeklinde olmuştur. Yine Kanuni Sultan Süleyman dönemi hayrat ve vüzeraya ait bilgilerin sunumunda mealen aktarımlarla birlikte tarih, yer ve unvan isimlerinde hazifler yapıldığı görülmüştür. Peçevi İbrahim Efendi'nin eserinde istifade şekli genellikle vüzeraya ve alimlere ait bibliyografik bilgilerdeki mealen aktarımlardır. Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâ'ik Zeyli adlı eserinde ise özellikle şehzadelerin doğum ve ölüm yılları gibi kronolojik esaslı bilgilerin sunumunda mealen istifadeler yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca olay ve seferlerin anlatımında ise yer, tarih ve unvan isimlerinde hazifler yapıldığı anlaşılmıştır. Görüldüğü üzere muhtasar umumi tarih olarak hazırlanan Târîh-i Nişancı Paşa adlı eser kendinden sonra oluşturulan Tevârih-i Âl-i Osmân'larda icmal şeklinde verilen fetihler, hayratlar, devlet erkanı, ulema ve şeyhler hakkındaki bilgilerin verilmesinde kaynak eser olarak kullanılmıştır. Bu durum Tarih-i Nişancı Paşa'nın kendinden sonraki birçok tarihi araştırmalar için baş ucu kaynak kitap olarak mümtaz bir yer teşkil ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Yazma-Eserler

Peçevi, İ. E., (1269), Peçevi Tarihi, University Of Toronto Dr 511 P33 V.1.

Resmi E., (1269), Ahmed Halifetü'r-Rüesâ.

Ramazân-zâde N. M. P., (1568), Târîh-i Nişancı Paşa, Almanya Staatsbibliothek, Berlin, Ms.Or.Fol.4153.

Araştırma-İnceleme Eserleri

Afyoncu, E., (2003), "Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (Taliid), 1 (2), ss.101-172.

Afyoncu, E., (2009), *Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırma Rehberi*.

Akçay, H., (1999), *Ahmedî'nin İskender-Nâmesi Transkripsiyonlu Metin*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi.

Aktepe, M. M., (1995), " Sadullah Enverî ", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt XI, ss.268- 270.

Akün, Ö. F., (1998), "Ahmed Vefik Paşa", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt II, ss.143-157.

Arslan, M., *Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih Ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.

Asım, N., (1329), "Osmanlı Tarihnuvisleri Ve Müverrihleri", *Toem*, I/7, ss.425-428.

- Aydın, A., (2002), “ Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Türkler Ansiklopedisi* XI. Cilt, ss. 417- 425.
- Aydemir, M. S., *Sicil-i Osmanî*, Cilt III, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Aykut, Ş. N., (1997), “ Hasanbeyzade ”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt XVI, ss.363-364.
- Aykut, Ş. N., (2004), *Hasan-Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Târîhi, Tahlil- Kaynak Tenkidi*, Cilt I.
- Azamat, N., (1992), Giese Fredrich, *Anonim Tevârih-î Âl-i Osman*, Marmara Üniversitesi Yayınları No: 510, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 24.
- Bakır, A., (2008), “Tevârih-i Âl-i Selçuk-Oğuz-Nâmesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7 Fall 2008*, ss.163-199, DOI Number 10.7827/TurkishStudies.495, ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Balcı, R., (2007), *Keşfü’z-zunûn, an Esâmi’l-Kütübî ve’l-Fünûn (Kitapların Ve İlimlerin İsimlerinden Şüphelerin Giderilmesi)*, Cilt I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bayrak, O., (2002), *Osmanlı Tarihi Yazarları*, Milenyum Yayınları.
- Baykara, T., (2010), Tarih Araştırma Ve Yazma Metodu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Baykal, B. S., (1999), *Peçevi Tarihi*, Cilt I, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Başar, F., (2002), “ İlk Osmanlı Tarihçileri ”, *Türkler Ansiklopedisi* XI. Cilt, ss.409-416.
- Çiçek, H., (2018), “Ahmed Câvid Bey’in Müntehabât İsimli Eserinde Mehâsinü’l-Âsâr Ve Hakâikü’l-Ahbâr’ı Kaynak Olarak Kullanma Yöntemi”, *Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi*, İlkbahar 2018 / 5 (14), ss.377-406.
- Çiçek, H., (2018), *(Vekâyi’nüvis) Sadullah Enverî Efendi Ve Tarihi’nin Iı. Cildi’nin Metin Ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Donuk, S., (2017), *Hadâiku’l-Hakâ’ik Fî Tekmileti’s-Şakâ’ik, Nev’izâde Atâyînin Şekâ’ik Zeyli, İnceleme-Tenkitli Metin*, Edt. Örs Derya, I. Cilt, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Fayda, M., (2011), “Tarih”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları XI, ss.30-36.
- Genç, V., (2014), *Acem’den Rum’a İdris-i Bidlîsî’nin Hayatı, Tarihçiliği Ve Heşt Behîşt’in II. Bayezid Kısım (1481-1512)* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Hancz, E., (2007), “ Peçeylû İbrahim ”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt XXXIV, S.216-218.
- Halaçoğlu Y. , Aydın M.A., (1993), “ Cevdet Paşa ”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt VII, ss.443-450.
- İpekten, H., (1991), “Atai, Nev’izade” *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt IV, ss.40-42.
- İpşirli, M., (2009), “ Selanikî Mustafa Efendi ”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt XXXVI, ss.357-359.
- İpşirli, M., (2006), “Naîmâ”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt XXII, ss.316-318.

- Kaçalin, S. M., (2006), “ Mütercim Asım Efendi ”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt XXXII, ss. 200-202.
- Koçak, Z., (2018), “Ahmed Câvid Bey’in Müntehabât İsimli Eserinin Kaynaklarından Enverî Tarihi’nin Birinci Cildi”, (Edt.) Osman Köse, *Akademisyen Yayınevi Bilimsel Araştırmalar Kitabı Sosyal Bilimler Tarih ve Sanat*, ss.105-127.
- Kütükoğlu, B., (2002), “Vak‘Anüvis”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt XXXII, ss.457-461.
- Lokmacı, S., (2015), *Solak-zâde Tarihi’nin Tahlili Ve Metin Tenkidi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi.
- Lokmacı, S., (2017), “ Osmanlı Tarih Yazıcılığında Gazavatnâmeler Ve Ebubekir B. Abdullah’ın Şark Seferleri İsimli Gazavatnâmesi ”, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran 21(2) ss. 665- 677.
- Manage, V.L. (1963), “The Menâqib Of Yakhshi Faqîh”, *Bulletin Of The School Of Oriental And African Studies*, 26 (1), ss.50- 54.
- Özcan, A., (2013), “ II. Bayezîd Devri Tarihçiliği Ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri ”, *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2, Güz, ss.141- 153.
- Özcan, A., (2003), “ Fatih Devri Tarih Yazıcılığı Ve Literatürü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İstanbul’un Fethi’nin 550. Yılı Özel Sayısı)*, 14, ss. 55-62.
- Özcan, A., (1998), “Heşt Bihişt”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, XVII, ss.271-273.
- Özcan, A., (2013), “Osmanlı Tarihçiliğine Ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, Bahar ss. 271-293.
- Özcan, A., (1998), “Abdurrahman Şeref”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt I, ss.175.
- Özcan, A., (2011), “Tevârîh-i Âl-i Osmân”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt XI, ss.579- 581.
- Özcan, A., (2007), “Oruç B. Âdil”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, Cilt XXXIII, ss.425-426.
- Özcan, A., (2003), “Mehmed Çelebi-Ramazân-zâde”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt 28, ss.449-450.
- Özcan, E., (2007), *İbrahim Peçevi Efendi’nin Hayatı Ve Peçevi Tarihi’nde Yer Alan Bazı Sosyo-Kültürel Kavramlar*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- Öztürk, N., (2015), *Anonim Osmanlı Kroniği Osmanlı Tarihi (1299-1512)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Öztürk, N., (1999), “Osmanlılar’da Tarih Yazıcılığı Üzerine”, Hasan Celal Güzel (Ed.), *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, VIII, ss.257-261.
- Öztürk, N., (2015), *İmparatorluk Tarihinin Kalemlî Muhafızları Osmanlı Tarihçileri*, (Ahmedî’den Ahmed Refik’e), Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Öztürk, N., (2013), *Âşıkpaşazâde Tarihi, Osmanlı Tarihi (1285- 1502)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Özergin, M. K., (1963), “Rûhî”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt IX, ss.764-765.

-
- Sağırılı, A., (2010), “Süleymanname”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Cilt XXXVIII, ss.124-127.
- Şeşen, R., (1998), *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İslâm Tarih, Sanat Ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları.
- Tahir, B. M., (1975), *Osmanlı Müellifleri*, Cilt III.
- Tekindağ, M. C. Ş., (1970), “Selim-Nâmeler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1, ss.197-230.
- Turan, Ş., (2002), “Kemalpaşazâde”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, XXV, ss.238-240.
- Turan, Ş., (1994), “Peçevî”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, Cilt IX, ss.543-545.
- Turan, Ş., (1998), “Hoca Sâdeddin Efendi”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, XVIII, ss.196-198.
- Woohead, C., (2010), “Şehnâmecî”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, ss.456.